

РОЗДІЛ 2

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТУПЕНЕВОГО НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

УДК 377.015

Т.М. Герлянд
м. Київ, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ» У КОНТЕКСТІ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ СУЧАСНОЇ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Сучасні державні вимоги до професійної підготовки майбутнього кваліфікованого робітника вимагають формування його професійної спрямованості особистості. Відсутність або недостатня її стійкість може негативно впливати на його майбутню професійну діяльність.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Поняття професійної спрямованості як одного з провідних компонентів у структурі особистості, що впливає на її активність, творчість, відповідальність у здійсненні професійної діяльності розглядалася у багатьох психолого-педагогічних теоретичних і практичних дослідженнях, зокрема проблема формування спрямованості особистості у її різних аспектах через: професійні цінності (В. Гриньова, М. Ємець, А. Литвин); сукупність мотивів (В. Сахаров); привабливість професії (Л. Зибіна), професійні плани (наміри) (Є. Климов). Стосовно професійної спрямованості вивчалися також питання: професійної орієнтації старшокласників (Д. Закатнов, В. Моляко, Є. Павлютенков, Д. Тхоржевський, Б. Федоришин, С. Чистякова), формування спрямованості учнів професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) на майбутню професію (Г. Васянович, П. Лузан, Н. Ничкало, В. Радкевич, О. Ростунов).

Метою статті є обґрунтування різноманітних підходів дослідників до поняття «професійна спрямованість» у контексті сучасної професійно-технічної освіти України.

Виклад основного матеріалу. Принцип професійної спрямованості відомий у педагогіці більше тридцяти років. У 60-ті роки ХХ століття одним з найбільш значущих завдань дидактики проголошувався принцип зв'язку навчання з практикою, практичного досвіду з наукою. Цей принцип виявлявся у певному поєднанні професійної спрямованості та принципу науковості. Активно обговорювалися шляхи реалізації цього принципу як в загально-інженерних, так і професійних циклах навчання. Уперше принцип цієї спрямованості особистості у професійну освіту був уведений у середині 70-х років В. Загвязінським та О. Кудрявцевим.

Проблема професійної спрямованості складна за своєю структурою і змістом. Вона включає як формування соціальної та психологічної спрямованості майбутніх кваліфікованих робітників на професійну діяльність, так і міжпредметні зв'язки в організації та змісті навчання у ПТНЗ. Таким чином, можна визначити певні підходи вчених до структурних особливостей професійної спрямованості особистості.

Під професійною спрямованістю розуміється орієнтація системи потреб, мотивів, інтересів і нахилів особистості на позитивне ставлення до майбутньої професії. І. Альошина виділяє в цьому контексті наступні її ознаки: взаємозв'язок професійної, суспільної та пізнавальної спрямованості; зв'язок професійної спрямованості з діяльністю; усвідомленість і психологічна готовність до професійної діяльності; всебічний стійкий інтерес до майбутньої професії на засадах певних нахилів та здібностей. Професійна спрямованість, як вважає

дослідниця, поєднується з провідним мотивом навчання, який стимулює пізнавальну діяльність учнів у процесі освіти і самоосвіти. З точки зору вивчення окремих дисциплін рівень професійної спрямованості залежить від двох компонентів — від ставлення до майбутньої професії та до навчального предмету [1, с. 35].

Другий підхід до структурних особливостей професійної спрямованості стосується проблеми відбору і побудови отримання освіти на основі міжпредметних зв'язків загальноосвітніх та професійних дисциплін у ПТНЗ. О. Кудрявцевим було запропоновано, що принцип професійної спрямованості орієнтує не тільки на зв'язок з виробничим навчанням, а вимагає також охоплення навчанням, тобто організацію міжпредметних зв'язків загальноосвітніх та спеціальних дисциплін, використання професійного аспекту в процесі навчання, загальнообов'язкових для загальноосвітніх предметів [3, с. 102-103].

Найбільш перспективним з точки зору всебічного розгляду проблеми нам виявляється поєднання різних підходів до неї. Наприклад, М. Махмутов зазначає, що принцип професійної спрямованості у навчанні полягає у своєрідному використанні педагогічних засобів, при якому забезпечується засвоєння учнями передбачених програмами знань, умінь, навичок, і одночасно успішно формується їх інтерес до професії, ціннісне ставлення до неї, професійні якості особистості [5, с. 20-21]. Педагогічними засобами, що слугують реалізації професійної спрямованості викладання, є як елементи змісту навчання, зокрема характер ілюстративного матеріалу для розкриття програмних тем, їх структурування, так і деякі компоненти прийомів, методів і форм цього навчання. У цій концепції принцип професійної спрямованості створює основу поєднання загальноосвітніх і спеціальних дисциплін у цілісну систему освіти і виховання майбутнього кваліфікованого робітника, підготовки його до участі в професійній діяльності у відповідності з особистими інтересами і суспільними потребами.

Дослідження відомих учених (Л. Божович, О. Леонтьєв та ін.) доводять, що без достатньо позитивної мотивації неможливо досягти результатів розвитку особистості під час навчання. Л.Божович перераховує такі позитивні мотиви пізнавальної діяльності: почуття обов'язку, усвідомлення значущості оволодіння професією, інтерес до навчання і окремих наук, відчуття задоволення від пізнання нового матеріалу, вирішення складних завдань. На мотивацію також впливає зміст занять, методика викладання, особистість викладача, стосунки в учнівському колективі, досягнуті результати у навчанні [2, с. 29-34].

Освіта має також здійснювати психологічну підготовку людини до професійної діяльності, яка, на думку О. Леонтьєва [4, с. 60], полягає, насамперед, у розвитку в учня певних форм психічної діяльності, які дозволять йому надалі успішно вирішувати професійні завдання. Серед професійних здібностей, якими має оволодіти учень протягом навчання, найбільш важливою є здатність учитися, що кардинальним чином впливає на його професійне становлення, так як визначає його можливості в безперервній освіті. Навчитися вчитися наразі важливіше, ніж засвоїти конкретний набір знань, які досить швидко стають застарілими.

Особливо активно в період навчання у ПТНЗ проходить розвиток спеціальних здібностей. Учень уперше стикається з багатьма видами діяльності, які є компонентами його майбутньої професії. Тому необхідно приділяти особливу увагу діалоговим формам спілкування з учнями, зокрема, в процесі виконання ними курсових і дипломних проектів, проходження виробничої практики та ін.

О. Леонтьєв характеризував розвиток особистості в учнівські роки з точки зору ставлення до професії так, що учень, вважаючи, що обрана ним з тих або інших мотивів майбутня справа є бажаною для нього; якщо після закінчення навчання в нього наявне відчуття, що він потрібний цій справі, вона стала для нього своєю, то це свідчить про його психологічну особистісну зрілість як фахівця [4, с. 241].

У свою чергу, українські вчені Л. Подоляк і В. Юрченко стверджують, що професійна спрямованість особистості передбачає розуміння та внутрішнє сприйняття цілей і завдань професійної діяльності, а також відповідних інтересів, настанов, переконань і поглядів [6, с. 34].

Розглядаючи професійну спрямованість, Л. Сподін визначає її як «інтегративне поняття,

яке відображає складний комплекс психічних властивостей і станів, що спонукає до навчальної і виробничої діяльності та обумовлює професійний вибір, процес оволодіння професією, самореалізацію в ній і характеризується мотивами вибору професії та вищого закладу освіти, інтересами та нахилами до майбутньої професійної діяльності, професійними намірами, ціннісними орієнтаціями, пов'язаними з майбутньою професійною діяльністю, стійким позитивним ставленням до професії, усвідомленням професійного самовизначення, самооцінкою професійних здібностей, інформованістю про зміст професії і умови професійної діяльності» [7, с. 6].

Реалізація принципу професійної спрямованості демонструє деяке протиріччя між цілісною особистістю та її професійним розвитком, між теоретичним характером навчання у ПТНЗ загальноосвітнім і професійним умінням застосовувати ці теоретичні знання в майбутній професійній діяльності.

Таким чином, принцип професійної спрямованості регулює в освіті співвідношення загального і специфічного, визначає діалектику взаємодії цілісного розвитку особистості та її особливого, професійного. Саме ця обставина зумовлює дидактичне значення принципу професійної спрямованості в сучасній професійно-технічній освіті.

Базисом для підготовки майбутнього кваліфікованого робітника є загальноосвітні дисципліни, а реалізація вимог професійної спрямованості при їх вивченні особливо актуальна. Існують різні точки зору на зміст загальноосвітньої підготовки у ПТНЗ. По-перше, шляхи підвищення значущості загальноосвітньої підготовки бачаться в посиленні внутрішнього логічного зв'язку дисципліни, в опорі на наукові знання. Це пояснюється тим, що на відміну від технічного, прикладного, фундаментального, теоретичне знання стає не актуальним значно швидше, але повільніше, бо методологічна ефективність теоретичного знання вища. Цінність методології теоретичного знання безсумнівна, однак недостатньо було б обмежитися у викладанні фундаментальних знань фрагментарною ілюстрацією основних загальнотеоретичних положень прикладами з професійних галузей. Зв'язок загальноосвітньої і професійної підготовки має бути систематичним і більш глибоким, багатостороннім.

Необхідно зазначити, що реалізація міжпредметних зв'язків загальноосвітніх і спеціальних дисциплін, включення профілюючого матеріалу у виклад загальноосвітніх предметів не повинна призводити до порушення цих зв'язків, логіки дисципліни, перетворювати її в цикл окремих, не пов'язаних між собою питань.

З проведеного нами вищевикладеного огляду основних підходів випливає, що принцип професійної спрямованості є одним з провідних принципів сучасної освіти. Професійна спрямованість навчання, зокрема у ПТНЗ, має складну структуру, не зводиться тільки до певних навчальних заходів. Поряд з мотиваційно-цільовими аспектами вона безпосередньо стосується істотних питань відбору змісту освіти, форм і методів навчання. Вирішення цих питань є найважливішою дидактичною умовою успішної організації цього навчання. Наприклад, математика у ПТНЗ має відповідати вимогам фундаментальності і професійної спрямованості. Ці вимоги не суперечать один одному, а сприяють загальній освіченості учнів. Професійна спрямованість обумовлює правильний вибір професії, ставлення до різних видів навчальної діяльності, самонавчання і самовиховання, формування ключових компетентностей особистості, впливає на професійну адаптацію, професіоналізм фахівця, тому, на наш погляд, є актуальною проблемою для ґрунтовного наукового дослідження.

Навчання майбутніх кваліфікованих робітників у сучасних ПТНЗ з моменту їх заснування організовувалося таким чином, щоб учень опановував певними знаннями та вміннями, необхідними для його майбутньої професійної діяльності. Чи не випадково така спрямованість навчання і була сформульована в сучасній дидактиці у вигляді провідного принципу — принципу професійної спрямованості. Наразі в теорії і методиці навчання предметним знанням накопичений значний досвід реалізації принципу професійної спрямованості. Істотними є наступні різні напрями в його реалізації, такі як: введення в зміст навчального предмета професійно важливих видів діяльності; включення технічних пристроїв або технологічних

процесів у систему запитань для семінарських і практичних занять; розроблення спеціальних дидактичних засобів; введення в зміст навчання професійно значущого матеріалу на основі аналізу змісту загальноосвітніх і спеціальних дисциплін.

Одночасно питання дослідження проблеми професійної спрямованості залишаються нині досить актуальним. Умови професійної діяльності майбутнього кваліфікованого робітника стрімко змінюються. Ці зміни призводять до того, що виникає суперечність між потребою оволодіння практично значимими в професійній діяльності вміннями, інваріантних до мінливих умов виробництва, і відсутністю або недостатньою розробленістю методики навчання.

Охарактеризуємо основні можливості вирішення проблеми реалізації принципу професійної спрямованості при навчанні майбутніх кваліфікованих робітників:

- побудова системи знань, розвитку професійно-значущих якостей особистості на основі компетентнісного підходу;
- формування методів мислення, що забезпечують самостійність у застосуванні знань у майбутній професійній діяльності;
- організація процесу навчання загальноосвітніх предметів з урахуванням їх професійної спрямованості в контекстному навчанні.

Теоретичною основою вирішення поставлених завдань є наступні:

1) обсяг знань має бути необхідним і достатнім для того, щоб майбутній кваліфікований робітник зміг використати їх для рішення типових професійних завдань. Це означає, що цілі мають бути представлені у вигляді певної системи тих типових завдань або комплексу адекватних їм умінь (видів діяльності), сформульованих в узагальненому вигляді, які зустрінуться майбутньому робітнику в його професійній діяльності, але які він має навчитися вирішувати у ПТНЗ;

2) знання мають бути засвоєні учнем у ситуаціях, що моделюють майбутню його професійну діяльність. Це означає, що учень має вміти розпізнавати або відтворювати елементи знань у конкретних ситуаціях. Засвоєнню підлягають узагальнені способи виконання навчальної діяльності, що дозволить учню вирішити кожну конкретну ситуацію;

3) у процесі навчання можуть бути використані відкриті, інноваційні форми, засновані на використанні інформаційних комунікаційних та інших технологій.

Протягом навчання у ПТНЗ під впливом викладання загальноосвітніх, спеціальних дисциплін, участі в суспільному житті в учнів розвивається і формується професійна спрямованість особистості, тобто прагнення застосувати свої знання, досвід, здібності у галузі обраної майбутньої професії. У професійній спрямованості особистості виражається позитивне ставлення до професії, схильність та інтерес до неї, бажання вдосконалювати свою підготовку, задовольняти матеріальні і духовні потреби, займаючись роботою у галузі своєї професії. Професійна спрямованість передбачає розуміння і внутрішнє сприйняття цілей і завдань професійної діяльності. Усі ці риси і компоненти професійної спрямованості слугують показниками рівня її розвитку і сформованості в учнів, характеризуються стійкістю (або нестійкістю), домінуванням різноманітних мотивів. Формувати професійну спрямованість — це зміцнювати у них позитивне ставлення до майбутньої професії, інтерес, нахили та здібності до неї, прагнення вдосконалювати свою кваліфікацію після закінчення ПТНЗ, розвивати ідеали, погляди, переконання та ін.

Позитивні зміни у змісті професійної спрямованості виявляються в тому, що міцніють мотиви, пов'язані з майбутньою професією, з'являється прагнення гарно виконувати свої професійні обов'язки, бажання демонструвати себе вмілим кваліфікованим фахівцем та досягати успіху в роботі, намагання успішно вирішувати складні навчальні завдання, посилюється почуття відповідальності. У професійно-технічній освіті інтерес і любов до обраної професії досягається шляхом вироблення в учнів правильного уявлення про суспільне значення і зміст цієї професії в майбутній сфері діяльності. Зазвичай, відбувається це таким чином: формування у кожного учня впевненості у власній професійній придатності, а також свідомого розуміння необхідності оволодіння всіма дисциплінами, видами підготовки, передбаченими навчальним

планом ПТНЗ; вироблення прагнення слідкувати за всім прогресивним технологіями майбутньої професійної діяльності; вміння спрямовувати самоосвіту на користь майбутньої професії, постійно поповнюючи свої знання.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши різноманітні підходи вчених до поняття «професійна спрямованість» ми розглядаємо його як інтегральну якість особистості, в основі якої присутня система мотивів, потреб, професійний інтерес до обраної майбутньої професії та ключові компетентності, що формуються в освітньому процесі ПТНЗ з метою розвитку в майбутніх кваліфікованих робітників професійної самосвідомості та прагнення до постійного саморозвитку.

Література:

1. Алешина И.Н. Психологические особенности влияния социальных ожиданий на формирование профессиональной направленности студента педагогического института : дисс. ... канд. психол. наук. — М., 1990. — 174 с.
2. Божович Л.И. Проблемы формирования личности: Под ред. Д.И. Фельдштейна / Вступительная статья Д.И. Фельдштейна. 2-е изд. — М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997. — 352 с.
3. Кудрявцев А.Я. О принципе профессиональной направленности / А.Я. Кудрявцев // Советская педагогика. — 1981. — №8. — С. 100—106.
4. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения / А.Н. Леонтьев: В 2-х т. — Т. 1. — М.: Педагогика, 1983. — 392 с.
5. Махмутов М.И. О совершенствовании общего образования в средних профтехучилищах (Проблемы процесса обучения) / М.И. Махмутов // Совершенствование общего образования в средних профтехучилищах. — М., 1981. — С. 5—22.
6. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи: підручник / Л.Г. Подоляк, В. І. Юрченко. — К.: Каравела, 2011. — 360 с.
7. Сподін Л.А. Педагогічні умови формування професійної спрямованості особистості студентів вищих аграрних закладів освіти: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Л.А. Сподін; Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. — К., 2001. — 20 с.

У пропонованій статті викладено основні підходи вчених до трактування категорії «професійна спрямованість». Визначено її сутність, структура та особливості.

Ключові слова: міжпредметні зв'язки, професійна спрямованість, професійна підготовка.

В предлагаемой статье изложены основные подходы ученых к определению категории «профессиональная направленность». Определены ее сущность, структура и особенности.

Ключевые слова: межпредметные связи, профессиональная направленность, профессиональная подготовка.

This article shows the main approaches to definition scientists of the category of «professional directionality». Defining its nature, structure and features.

Keywords: interdisciplinary communication, professional orientation, training.